

ÇÜTAD

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ / 2017

ÇÜTAD

ÇUKUROVA
ÜNİVERSİTESİ
TÜRKOLOJİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

CİLT: 2 · SAYI: 2 · ARALIK 2017
E-ISSN: 2548-0979
ISSN : 2587-1900

Cilt. 2 Sayı. 2
Aralık 2017

Ergene, Oğuz (2017). *Sadî / Gülîstan Tercümesi Giriş - Dil İncelemesi - Metin - Çeviri - Dizinler - Tıpkıbası* (Çev. Sibîcâbî). Ankara: 1. Baskı Türk Dil Kurumu Yayınları: 1211.

Dağıstanlıoğlu B. Erdem¹

Sadî'nin *Gülîstan*'ı Türkçenin tarihî ve çağdaş kollarına tercüme edilmiş, şerhleri yazılmış önemli bir edebî üründür. Oğuz Ergene², H. 800 (M. 1397-1398) yılında Doğu Türkçesine çevrilmiş *Gülîstan*'ı, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında, Prof. Dr. A. Deniz Abik danışmanlığında, 2012 yılında doktora tezi olarak sunmuştur. Bu çalışma, kimi yönleri yazarının görüşleri doğrultusunda yeniden değerlendirilerek *Sadî Gülîstan [Şiraz 1257] Giriş - Dil İncelemesi - Metin - Çeviri - Dizinler - Tıpkıbası* (Çeviren: Sibîcâbî) adıyla 2017 yılında Türk Dil Kurumu yayınlarından çıkmıştır.

Gülîstan 14. yüzyıldan bu yana Türkçeye tercüme edilegelen tanınmış bir edebî üründür. *Gülîstan*'ın bilinen ilk Türkçe tercümesi *Seyf-i Sarâyî*'nin 1391 yılında yazdığı Kıpçakça eseridir³. İkinci tercümeyi *Sibîcâbî*, 1397-1398 yıllarında Doğu Türkçesine yapılmıştır⁴. *Gülîstan*'ın Anadolu sahasındaki ilk çevirisi ise 1430'da tamamlanan *Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs*

¹ Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yrd. Doç. Dr. erdemdgstn@gmail.com

² Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yrd. Doç. Dr.

³ Karamanlıoğlu, A. F. (1989). *Seyf-i Sarâyî Gülîstan Tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınlar: 544.

⁴ Ergene (2017), s. 32.

tercümesidir⁵. Türk edebiyatında Gülistan tercümelerinin yanı sıra şerhleri de mevcuttur. Gülistan şerhlerine 16. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır⁶: Şâhidî'nin Gülistan şerhi, Şem'î Şem'ullâh'ın Şerh-i Gülistân'ı, Sûdî'nin Şerh-i Gülistân'ı, Rüşdî'nin Şerh-i Dîbâce-i Gülistân'ı vd.

Yazar, çalışmasına konu olan *Gülistan*'ın tarihî Türk lehçelerindeki tercümelerine değinirken Kıpçak Türkçesi (Seyf-i Sarâyî), Anadolu Türkçesi (Kâdî-i Manyâs) ve Doğu Türkçesi olmak üzere üç ayrı dönem ve sahada çevirilerin mevcut olduğunu belirtmiş; dönem, üslup, içerik karşılaştırmalarında Hikmet İlaydın⁷ ve Kilisli Rifat'ın⁸ eserlerinden de yararlanmışır. Bu kitaba konu olan tercüme, Sibîcâbî'nin yazdığı Doğu Türkçesi tercümesidir. Doğu Türkçesi⁹ (Türk-oriental, osttürkisch) terimi, Karahanlı (Hakaniye) Türkçesinden başlayarak yaklaşık 19. yüzyıla kadar Asya sahasında Türk dilinin tarihî kollarını, İslami dönem Türk edebiyatı ürünlerinin dilini işaret eden bir kavramı karşılayagelmıştır. Bu dönem için farklı adlandırmalar ve birbiri içinde zikredilen evreler olmakla beraber, araştırmacıların bu dönemi genellikle şu evrelere ayırdıkları görölmektedir: Karahanlı

⁵ Özkan, M. (1993). Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs - Gülistan Tercümesi Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 562.

⁶ Canpolat, H. (2006). Sadî'nin Gülistân Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırmalı İncelenmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

⁷ İlaydın, H. (1991). *Sadî - Gülistan*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2119.

⁸ Kilisli Rifat (1943). Şeyh Sadî Şirazî - Gülistan, Şarktan Seçme Eserler: 9. İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi.

⁹ Bu hususta Ahmet Caferoğlu'nun *Müşterek Orta Asya Türkçesi* ve onun *Batı Türkistan* ile *Kaşgar* kolu terimlerini anmak gerekmektedir. Uygur yazı geleneğinin devamı olarak bu kollar, İslami dönem Türk edebiyatı bakımından Türk dilinin farklı lehçe ve evrelerinin -bu lehçeler yazı dilinde kısmen temsil edilsin ya da edilmesin- ortak yazı dili olarak kullanılmışlardır. bkz. Caferoğlu, A. (1984). *Türk Dili Tarihi I-II*, İstanbul: Enderun Yayınları.

(Hakaniye) Türkçesi, Harezmi Türkçesi veya Harezmi-Altınordu Türkçesi, Çağatay Türkçesi.

15. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar Türk dili (Anadolu ve Asya sahası İslami dönem Türk edebiyatı ürünlerinin dili), genel hatlarıyla, geniş coğrafyalarda hüküm süren iki ana yazı dili ile ürünlerini vermiştir. Bu iki yazı dilinden biri olan Çağatay Türkçesinin etkisini Eckmann¹⁰, *günümüz Roman dillerinin gelişmesinde Latince'nin rolü ile* karşılaştırılabilir bulmaktadır. Karahanlı ve Harezmi Türkçesinin devamı niteliğindeki Çağatay Türkçesi, Timurular zamanında gelişip Nevâî ile klasik şekline bürünmüş, 19. yüzyılın ortalarına kadar Doğu Türkistan ve Orta Asya Türk devletleri ile Avrupa Rusyasının Oğuz olmayan Müslüman Türklerinin edebî dili olarak kullanılmıştır. Bu dil, tarihî metinlerde şu adlarla anılmıştır: *Çağatay tili*, *Çağatay Türkîsi*, *Türk tili*, *Türk elfâzı*, *Türkî til*, *Türkî lafzı*, *Türkçe til*, *Türkî*, *Çağatay lafzı*¹¹.

Asya sahası İslamî dönem Türk edebiyatı, farklı bilim adamları tarafından değişik adlandırmalar ve tarihlendirmelerle anılmıştır. Çağatay sözcüğünün belirttiği dönem ve sahayı geniş tutan Vámbéry, bu terimle *12-19. yüzyılların Orta Asya İslami Türk Edebiyatının* yanı sıra çağdaşı olan Orta Asya Türk dili kolu, bilhassa Özbekçeyi kastetmiştir. Robert Barkley Shaw¹² -eserindeki kapak bilgisi itibarıyla *political agent, late on special duty at Kâshghar*- Kaşgar ve Yarkend'i kapsayan Doğu Türkistan (Eastern Turkistan) derlemesinde gerek çağdaşı olan konuşma dili gerekse

¹⁰ Eckmann, J. (2003). *Çağatayca El Kitabı* (Çev. Günay Karaağaç). Ankara: 1. Baskı Akçağ Yayınları: 456.

¹¹ bkz. Eckmann (2003), s. 13.

¹² Robert Barkley Shaw (1878). *A Sketch of the Turki Language as Spoken in Eastern Turkistan (Kâshghar and Yarkand)*. Calcutta.

Robert Barkley Shaw (1880). *A Sketch of the Turki Language as Spoken in Eastern Turkistan (Kâshghar and Yarkand) Part II - Vocabulary*. Calcutta.

tarihî Türk dili kollarını anarken *Turki* (ana dili konuşurları bakımından), *Turki Language*, *Eastern Túrki*, *Eastern Turkistání* ifadelerini kullanmıştır. Fransız Türkologlar E. Marc Quatremère ve A. Pavet de Courteille, Alman sözlükçüsü J. Theodor Zenker *Türk-oriental*, *osttürkisch* terimlerini kullanmışlardır. Radloff ve Korş, Çağatayca terimi ile Uygurca sonrası Orta Asya edebiyatının ürünlerini işaret etmişlerdir. Ayrıca Radloff, *Doğu Türkçesi* terimini yaşayan Sibiry diyalektlerini ifade etmek için de kullanmıştır. Şerbak *Eski Özbek* terimiyle 10-18. yüzyıllar arasını ifade etmiş, Samoyloviç ve Eckmann, *Çağatayca* terimini 15-20. yüzyıllar *İslamî Orta Asya edebî Türk dili* için kullanmıştır¹³.

Eckmann¹⁴, 15. yüzyılın başlarından Nevâî'nin 1465'te ilk *divanını tertibine kadar geçen dönemi Çağatayca için Klasik Öncesi Devir* olarak adlandırmış ve ölçünlü dilin yerleşmediği dönem olarak tavsif etmiştir. Eckmann, bu dönemin edipleri olarak *Sekkâkî*, *Lutfî*, *Ata'î*, *Hocendî*, *Seyyid Ahmed Mirza*, *Harezmî*, *Emîrî*, *Yakînî*, *Ahmedî*, *Gedâ'î*'yi zikretmiştir.

Köprülü¹⁵, *Çağataycayı* Cengiz soyundan gelenlerin kurduğu *Çağatay*, *İlhanlı* ve *Altın-Ordu* devletlerinde 13-14. yüzyıllarda ortaya çıkıp gelişen, özellikle 15. yüzyılda Timurlular devrinde ölçünlü hâl alıp klasikleşen ve zengin bir edebî dile evrilen Orta Asya diyalekti olarak tanımlamıştır. Karahanlı Türkçesinin Moğol istilasından sonrası çeşitli *mahalli lehçelere* ayrılması sonucu *Oğuz-Kıpçak unsuları* ile karışan yazı dilinin doğurduğu yeni edebî ürünlerin *İlk Çağatay Devri* eserleri olduğunu belirten Köprülü, başlangıçta *Türkistan*, *Horasan* ve *İran sahalarında*, *Harezm'de*, sonra da *Altın-Ordu'da* gelişen bu dili, 14. yüzyılın sonlarından 15. yüzyılın ilk yarısına kadarki bir evre

¹³ bkz. Eckmann (2003), s. 14-16.

¹⁴ bkz. Eckmann age.

¹⁵ Köprülü, M. F. (1945). Çağatay Edebiyatı. *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, III. Cilt, 270-323.

olarak ele almış ve ona *Klasik Çağatay Devrinin Başlangıcı* adını vermiştir¹⁶. Ata¹⁷ da Köprülü'nün tasnifine benzer şekilde *Harezmi* ve *Altın-Ordu* olmak üzere iki muhitte gelişen Türk dili evresini Çağatay Türkçesinin *İlk Devresi* olarak değerlendirmiştir. Ata, bu adlandırmanın nedeni olarak *Çağataycanın ilk döneminde yazılmış eserlerin dil özellikleri ile Harezmi Türkçesiyle yazılmış eserlerdeki dil özelliklerinin aynı olmasını* göstermiş, 15. yüzyıl sonrasında Osmanlı Türkçesi ve Çağatay Türkçesinin varlığını hazırlayan iki alt evre olarak Eski Anadolu Türkçesi ve Harezmi Türkçesini işaret etmiştir. Yazıldığı ve / veya müelliflerinin yetiştikleri yerler dikkate alınarak Mukaddimetü'l-Edeb, Kısasü'l-Enbiya, Nehcü'l-Feradis, Muinü'l-Mürid ve satır arası Kur'an tercümesi *Harezmi Türkçesi* eserleri; Husrev ü Şirin, Muhabbet-name, Mirac-name, Dasitan-ı Cumcuma ile Altınordu sahasına ait yarlık ve bitikler *Harezmi-Altınordu Türkçesi* eserleri olarak değerlendirilmiştir¹⁸.

13. yüzyıl sonrasında Harezmi ve Seyhun'un güney bölgelerinde Oğuz ve Kıpçak diyalektlerinin yazı diline yansımalarıyla şekillenen *Orta Asya Türkçesi (Doğu Orta Asya Türkçesi)*'ni *Harezmi Türkçesi* olarak adlandıran Eckmann¹⁹, bu devreyi Karahanlı Türkçesinden Çağataycaya geçiş evresi olarak tanımlamıştır. *Harezmi Türkçesi* ifadesinin çağdaş Türkolojinin söz varlığındaki yeri Eckmann'ın Nevâyî'den aktarımına dayanmaktadır. Ali Şîr Nevâyî, Mecâlîsü'n-Nefâyîs'te²⁰ Hüseyin-i Hârezmî'nin eserlerinden bahsederken onun Kaside-i Bürde'ye yazdığı şerhle ilgili olarak, *Hârezmîçe Türkî til bile* kaleme aldı

¹⁶ bkz. Köprülü, age., s. 270b.

¹⁷ Ata, A. (2014). *Çağatay Türkçesinin İlk Devresi Harezmi - Altın Ordu Türkçesi*. Ankara: 1. Baskı Ankara Üniversitesi Yayınları: 395.

¹⁸ bkz. Ata, age., s. 21.

¹⁹ Eckmann, J. (1979). *Harezmi Türkçesi (Çev. Mehmet Akalın). Tarihi Türk Şiveleri*, Ankara ss. 183-223.

²⁰ Eraslan, K. (2001). *Ali Şîr Nevâyî Mecâlîsü'n-nefâyîs I*, Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları 788, s. 9.

açıklamasına yer vermiştir. Eckmann²¹, bu açıklamayı Harezmi Türkçesinin *belirli bir şive* olmasının delili biçiminde değerlendirmiştir. Adı geçen eser olan Keşfü'l-Hüdâ'da Hüseyin-i Hârezmî yalnızca *Türkî til* ifadesini kullanmıştır. Dağıstanlıoğlu²², Nevâyî'nin eserinde *Hârezmîçe Türkî til* ifadesinin tek örnek olması, Hârezmî ve Nevâyî'nin aynı asrın ve yakın çevrelerin edipleri olmaları ve Keşfü'l-Hüdâ'da şârihin *Türkî til* ifadesini tercih etmesinden yola çıkarak Mecâlîsü'n-Nefâyîs'teki açıklamanın dile değil üsluba yönelik bir işaret olabileceğini belirtmiştir.

İspicâb, İsficâb ya da Türkçe adıyla Sayramlı olan müellifin eserini Eckmann²³, Çağataycanın tespit edilmiş ve yazılış tarihi malum en eski ürünü olarak değerlendirmiştir²⁴. Sibicâbî'nin *Gülistan Tercümesi*'nin dil özelliklerini inceleyen Ergene, bu eserin diliyle ilgili *Harezmi-Altınordu Türkçesinin karakteristik özelliklerini taşıyan [...] kimi yönlerden de Harezmi-Altınordu Türkçesinin Çağatay Türkçesine evrildiği geçiş dönemine ait* özellikler arz eden bir metin olduğu yargısına varmıştır. Bu yargının sonucu çalışmanın adına da yansımış, çok şekillilik arz eden bir dönemin eseri olan *Gülistan Tercümesi*'nin dili *Doğu Türkçesi* olarak adlandırılmıştır. Metnin dil özelliklerine dayandırılan bu adlandırmada Batılı Türkologların terimi ile Köprülü'nün tanımının bir araya geldiği söylenebilir.

²¹ Eckmann, J. (2003). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerinde Araştırmalar* (2. bs.) (Haz. Osman Fikri Sertkaya), Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları 635, s. 1.

²² Dağıstanlıoğlu, B. E. (2017). 14. Yüzyıl Doğu Türkçesine Adını Veren Hüseyin-i Hârezmî ve Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'sine Yazdığı Şerhi Keşfü'l-Hüdâ. *International Journal of Language Academy*, 5/1, 26-39.

²³ Eckmann, J. (1989). Sadî Gülistan'ının Bilinmeyen Çağatayca Bir Çevirisi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1968, 17-29.

²⁴ Ergene (2017), s. 36-37.

Sibîcâbî'nin eserinin dilinin Türkçenin tarihî serüvenindeki yerine ve Gülistan'ın Türkçeye yapılan tercümelerine değinildikten sonra Oğuz Ergene'nin çalışmasının sınırları ve bulguları üzerinde durulacaktır.

Sibîcâbî, *Gülistan*'ı H. 800 (M. 1397-1398) yılında Doğu Türkçesine tercüme etmiştir. Sibîcâbî, tercümesini Timur'un torunu Muhammed Sultan'a sunmuştur. Eserin bilinen tek nüshası British Library'de Or. 11685 numara ile kayıtlıdır. Bu nüshanın tıpkıbasımı, Ergene'nin çalışmasının sonunda yer almaktadır.

Ergene'nin çalışmasının *Giriş* bölümünde Sadî ve Gülistan hakkında bilgiye, Türkçeye yapılan Gülistan çevirileri, şerhleri, nazireleri ve Gülistan sözlüklerine, Sibîcâbî'nin çevirisinin sunulduğu kişiye, nüsha tavsifine, eserin bölümleri ile yazım özelliklerine değinilmiştir. Gülistan'ın Kuzey, Doğu ve Batı Türkçesine çevirisi bu bölümde karşılaştırılmıştır.

Giriş bölümünde verilen bilgilere göre çalışmaya konu olan yazma nüshanın dış kapağının ön yüzünde Şubat 1939 tarihli ve M. Minovi imzalı kayıtta kitabın 16. yüzyıla ait olduğu notu düşülmekte ancak müstensih hakkında herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Bu kayıtta, kitapta yer alan Gülistan çevirisinin baştan ve sondan küçük eksiklikleri olduğu bilgisi de bulunmaktadır. Ergene, İlaydın ve Kilisli Rifat'ın Gülistan çevirilerini esas alarak Sibîcâbî çevirisinin başında eksik olan ve olması beklenen bölümleri tablolaştırarak, yazmadaki sayfa numaralarıyla vermiştir.

Giriş bölümünde Sibîcâbî'nin Gülistan tercümesinin *yazım özellikleri* üzerinde şu başlıklarla durulmuştur: Hareke ve yazı işaretlerinin kullanımı, nokta kullanımı, hemze kullanımı, izafet kesresinin ve sıfat kesresinin kullanımı, ünlülerin harfle gösterimi (Türkçe sözcüklerde, Arapça - Farsça Sözcüklerde), ünsüzlerin

yazımı (damak n'si, h, w, s / t ünsüzlerinin yazımı, ikiz ünsüzlerin yazımı), eklerin yazımı, yanlış ve eksik yazımlar.

Sibîcâbî'nin tercümesinin Türkçe kısımları harekesizdir. Ayet ve hadisler ile Arapça ve Farsça ibarelerde ise hareke kullanılmıştır. Doğu Türkçesi (Uygur yazım) geleneğine uygun olarak Türkçe sözcük köklerinde ve eklerde ünlüler yazıda gösterilmiştir. Metnin genelinde damak n'si için “س” (ng) kullanılmış, yalnızca yedi sözcükte “س” (ŋ) kullanımına rastlanmıştır. Yapım ve çekim ekleri sözcüklerden, kimi zaman da kendinden önceki eklerden ayrı yazılmıştır²⁵.

Giriş bölümünde *Tarihî Türk Lehçelerine Yapılan Gülistan Çevirilerinin Karşılaştırılmasına* da yer verilmiştir. Bu bölümde Kâdî-i Manyâs'ın Anadolu sahasına mensur çevirisi, Seyf-i Sarâyî'nin Kıpçakça çevirisi ve Sibîcâbî'nin Doğu Türkçesi çevirisi *çeviri yöntemi, metin aktarımındaki değişiklikler ve sözcük seçimlerinde değişiklikler* olmak üzere üç başlıkta, tablolaştırılarak karşılaştırılmıştır. Örneğin, Sibîcâbî'nin çevirisinde manzumeler yine manzum olarak çevrilmiş, manzum ve mensur bölümlerde konuyla alakalı kimi eklemeler, çevirinin içeriğini zenginleştirmiştir. Tahkiyelerde özgün metnin üslubuna sadık kalınmış ve olaylar çevirenin ağzından aktarılmıştır. Sadî'ye yönelik atıflarda ise “Şeyh aytur rahmetullâhi” ifadesine yer verilmiştir.

Her ne kadar tarihî Türk lehçelerine yapılan Gülistan çevirileri başlığı verilse de yazar, bu bölümde tarihî Batı, Kuzey ve Doğu Türkçelerinin yanı sıra Kilisli Rifat ve İlaydın'ın Türkiye Türkçesine çevirilerini de karşılaştırılmasına dâhil etmiştir. Doğu Türkçesi çevirisinin baş ve son kısımlarındaki eksikliklerin tespiti ve bazı bölümlerdeki hikâyelerin diğer bölümlere taşınmasını bu karşılaştırmalarla ortaya koymuştur.

²⁵ Ergene (2017), s. 42-46.

Genel aktarım karakteri aynı olmakla birlikte ileten, iletilen, ifade tercihi, bağlam vb. gerekçelerle bildirilişimin metinde eklemeler ve çıkarmalar doğurduğu, bunun üslupla da açıklanabilecek değişiklikler olduğu, bu bölümde örnekleriyle ele alınmıştır. İlaydın, Seyf-i Sarâyî, Kâdî-i Manyâs ve Sibîcâbî'nin metinlerindeki kimi ifade farklılıkları bu bölümde tablolaştırılarak da sunulmuştur.

Sözcük seçimi bakımından tablo hâlinde karşılaştırmalı olarak ortaya koyulan tarihî Kuzey, Doğu ve Batı Türkçelerinin Gülistan çevirilerinin görünümü Nevâyî'den bu yana süregelen dil ilişkileri gelişimine ilgi çekici bir tanıklık arz etmektedir. Bu bölümde Türkiye Türkçesi çevirilerine yer verilmemiştir:

Kıpçak Türkçesi Seyf-i Sarâyî	Eski Anadolu Türkçesi Kâdî-i Manyâs	Doğu Türkçesi Sibîcâbî
ağaç	ağaç	dıraht / şecere / yıgaç
Allâh; Hâk; Tangrı / Tengri	Allâh; Hâk; Hudâ; Hudâvend; Hudâvendgâr; Tangrı	Êdi / Êdi; Hudâ / Hudây, Hudâvend; Hâk; Rab; Tengri
karınca	karınca	karınça; mür; nemle
ayak; kadem	ayak; kadem	adağ / ayak / ayağ; kadem; pây; ricl

Çalışmanın *Dil İncelemesi* adını taşıyan ikinci bölümü, eserin ses bilgisi, sözcük bilgisi (bu bölümde sözcük ve şekil bilgisi), söz dizimi, üslup özellikleri, söz varlığı ve bütün bunların birlikte ele alındığı metnin dönem tespitini içeren oldukça ayrıntılı ve zengin tanıklı bir değerlendirmesidir. Dil İncelemesi bölümünde yazar, eserdeki dil verilerini Türkçenin bütün tarihî (gerek gördüğü yerlerde çağdaş) kollarıyla karşılaştırarak ele almıştır. Ayrıntıların verilme biçimi göz önüne alındığında, çalışmanın dil incelemesi bölümü, eserin dil bilgisi özellikleri olmaktan çıkmış, Türk dilinin tarihî lehçelerinin bugüne kadar tespit edilmiş eserleri göz önünde bulundurularak hazırlanmış bir grameri hüviyetini kazanmıştır. Bu bölümde yazarın doktora tezindeki bazı yaklaşımlarını da yeniden

ele aldığı görülmektedir. Örneğin Türkçe sözcüklerin ilk hecelerinde bulunan ve metinde özel bir işaretleme olmaksızın kullanılan ى kürsüsünü (/è/ sesini) doktora tezinde “i” okuyan yazar, bu sesin yazıda gösterimini, kitabında iki ayrı kategoride değerlendirmiştir. Eski Türkçeden sonra tarihî evrelere göre farklılık arz eden “è” sesini taşıyan sözcüklerde ى ile işaretlenenleri “è”, işaretle gösterilmeyenleri “e” okumuştur: çerig / çèrig, emgek / èmgek, teg / tèg / dek / dèk, keđ- / key- / kèy- vd. Ayrıca yazar, Eski Türkçeden beri ilk hecede “è” olarak kullanıldığı bilinen sözcüklerde harfle gösterilsin veya gösterilmesin çeviri yazıda “è” işaretini kullanmıştır: bèl, bèş, èl, èki, èn- vd.

Ses bilgisinin farklı bölümlerinde, metindeki Oğuzca, Harezmi-Altınordu Türkçesi ve Çağatayca özellikler karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Örneğin “ünsüz düşmeleri” başlığında söz başı /b-/ sesinin metin genelinde korunduğu, manzum kısımlarda bol- / ol- çok şekilliliğinin var olduğu, mensur bölümdeki tek örneğin ise secili anlatımın etkisine dayandırıldığı görülmektedir. Metin genelinde korunan iki ve daha çok heceli sözcüklerin son ses “-g / -ğ”larının kimi sözcüklerde Oğuzca bir özellik olarak düşürüldüğü, benzer Oğuzca gelişmelerin hece başı ve ek başı “g, ğ”larının düşürülmesiyle de görüldüğü ama bunun yanı sıra Çağataycada rastlanan söz sonu ğ / k nöbetleşmesinin de metinde tespit edildiği bu bölümde ele alınan başlıklardandır. Ses bilgisi bölümünde yer alan değerlendirmeye göre metin genelinde, Harezmi-Altınordu Türkçesindeki kullanıma benzer biçimde, Eski Türkçenin iç ses ve son ses “-b-, -b”lerinin “-w-, w-; -v-, -v” biçiminde çok şekilli kullanımı saptanmıştır. Benzer çok şekillilik, Eski Türkçenin iç ses ve son ses “-d-, -d”leri için de geçerlidir. Sibîcâbî’nin Gülistan tercümesinde, bu sesin “d, ğ, y”li biçimleri tespit edilmiştir.

Ses bilgisi bölümündeki karşılaştırmalı inceleme yöntemi, “Sözcük Bilgisi” başlığı altında sözcük ve şekil bilgisinin ele alındığı bölümlerde de uygulanmıştır. Örneğin “Ad Çekim Ekleri” başlığı altında ele alınan “İlgi Durumu”nda yaygın kullanımın {-n̄ng} ekiyle gerçekleştiği, bunun yanı sıra iki sözcükte {-ng} kullanımının bulunduğu ayrıca geç dönem Çağatayca özelliği olarak {-nI} kullanımının da metinde saptandığı ele alınmıştır. Şekil bilgisi bakımından dönem ayırdını zorlaştıracak ve çok şekillilik arz eden bir başka özellik de metinde zamir n’sinin kullanımıdır.

Tarihî metinlerin dil incelemesi bölümlerinde genellikle daha az yer verilen söz dizimi bölümü, bu çalışmada, sözcük gruplarından cümle türlerine varan geniş bir tasnifle ele alınmıştır. Bu bölümde Farsçadan çeviri olan metnin cümle türleri ve ifade biçimleri bakımından karşılaştırılması yapılmış, beklendik Türkçe cümle ve sözcük grubu modelleriyle çeviri dilinin ortaya çıkardığı modeller kıyası olarak ele alınmıştır. Sonraki bölüm olan *Üslup Özellikleri* başlığı, söz dizimini kapsar, belki de tamamlar biçimde *seci* ve *dolaysız anlatım* kategorilerini içermektedir.

Klasik dil incelemelerinde metin çalışmalarının sınırları çoğu zaman zorlanmaz. Zaten yeterince yoğun bir emeği ve uzun bir süreci gerektiren bu tip çalışmalarda *metin*, genel *dil bilgisi* özellikleri ve *dizin* en temel uğraşı alanlarıdır. Ancak bu çalışmada özellikle söz varlığı üzerine, farklı başlıklarda gerçekleştirilen tasnif ya da karşılaştırma denemeleri ilgi çekicidir. Ayrı bir çalışma ya da dönemi kapsayacak olursa çok daha ayrıntılı proje niteliği kazanabilecek bakış açıları, birer deneme niteliğiyle söz varlığı bölümünde ele alınmıştır: *Bir Sözcüğün Aynı Dildeki Biçimleri*, *Bir Sözcüğün Değişik Dillerdeki Biçimleri*, *Yabancı Kökenli Eklerle Türkçe Eklerin Nöbetleşmesi*, *Yabancı Kökenli Sözcüklerin Türkçe Yapım Ekli Karşılıkları*, *Yabancı Kökenli Birleşik Sözcüklerin Türkçe Karşılıkları*, *Alıntı Köklerden Türkçe Eklerle Yapılan*

Değişik Türetmeler, Katmerli Eylem Çatıları, Pekiştirilen Eylemler, Nezaket Söylemi.

Metin çalışmalarında çoğu zaman ilgili dil bilgisi başlığında ele alınan ve ihtiyaca göre karşılaştırmalarla belirginleştirilen konular, yazarın genel tespitlerinin ötesinde, literatürün çerçevesinde sınırlandırılır. Ergene'nin çalışmasının belki de en önemli kısımlarında biri, *Dil İncelemesi*'nin son bölümü olan *Metnin Döneminin Belirlenmesinde Yararlanılacak Kullanımlar* başlığıdır. Bu bölüm üç kısma ayrılmıştır: *Harezmi-Türkçesine Yaklaşan Kullanımlar*, *Çağatay Türkçesine Yaklaşan Kullanımlar*, *Her İki Dönemi Kapsayan ve Geçiş Dönemi Özelliği Gösteren Kullanımlar*. Bu başlıklar altında, metne dair ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı verileri, bugüne kadarki bilgiler doğrultusunda sınıflandırılmıştır. Bütün bu karşılaştırma ve sınıflandırmanın sonucunda yazar, Sibîcâbî'nin *Gülistan* çevirisinin *Harezmi-Türkçesinin karakteristik özelliklerini taşıyan bir eseri, kimi yönlerden de Harezmi-Türkçesinin Çağatay Türkçesine evrildiği geçiş dönemine ait bir eseri olduğu* yargısına varmıştır.

Ergene'nin çalışmasının *Metin* bölümü eserin çeviri yazısının kaleme alındığı kısımdır. Metinle ilgili çeşitli göndermeler, ayet, hadis açıklamaları, Farsça manzumelerin ve ibarelerin anlamları bu bölümde, dipnotlarla verilmiştir.

Çeviri bölümünde eserin Türkiye Türkçesine çevirisi yapılmıştır. Bu bölümde, özgün metindeki manzumeler, kafiye örgüleri korunarak hece vezniyle tercüme edilmiştir. Bu yönüyle Ergene'nin çalışması hem akademik yayın hem de bir edebî ürün denemesi niteliği kazanmıştır. Bu bölüm aynı zamanda yazarın, çalıştığı tarihî metne ne denli hâkim olduğunu gösterir niteliktedir ki bu hâkimiyetin getirileri çalışmanın dil incelemeleri ve dizin kısımlarında ortaya çıkmaktadır.

Notlar bölümünde *karçığaynıḡ*, *dostsaḡunḡ*, *Şuṣterîşî*, *Kisra nebâresi Hürmüzka*, *keḡgölük*, *Dîrû[n]ka*, *tayarlar*, *emr-i [tama]ka*, *baytâl*, *ʿabtlarnı* sözcük ve ibareleri hakkında açıklamalar yapılmıştır.

Dizinler bölümü, isminden de anlaşılacağı üzere birden çok dizin modelini içermektedir. Yazar, metne yönelik gramatikal dizin ve sıklık dizinleri olmak üzere iki ayrı dizin hazırlamıştır. Eserin gramatikal dizini, her kelimenin bağlama dayalı anlam farklarını ortaya koyacak şekilde tasarlanmıştır. Bu çalışmanın gramatikal dizinini önemli kılan bir özelliği de büyük bir emek ürünü olarak her alt anlamın ekli ve birleşik çekimli yapılarının ayrı ayrı dizinlenmiş olmasıdır. Madde başlarının tekrar sayıları ve kökenleri de bu bölümde verilmiştir. Kimi deyimler, kalıp sözler ve deyimleşmiş birleşik fiiller anlamlandırılıp ifadedeki her kelimenin altında tekrar belirtilmiştir. Madde başlarının aldıkları ekleri ve onlarla ilgili sözcük gruplarını göstermede R. R. Arat'ın Kutadgu Bilig'deki tasnifi esas alınıp metnin ihtiyacına göre geliştirilmiştir. Aşağıda, çalışmanın dizin bölümünden Türkçe ve Arapça bir isim ile bir fiil madde başının örneği yer almaktadır:

- bağlıḡ** [8]
1. kapatılmış, kapalı
b. 45b-6, 63b-7.
b. bol- 78a-6.
b. ol- 3a-9.
 2. bir bağ ile tutturulmuş olan
b. 59a-6, 101a-7.
 3. sınırlanmış, sınırlı
b. 67a-3.
b. turur 100b-5.

suâl [37]

1. Ar. suâl, soru
s. kı1- 6a-4, 15a-13, 17b-11, 21b-13, 27b-2, 35b-7, 39b-2, 41b-9,
44b-8, 45b-13, 49a-6, 51b-2/3, 54a-2, 55b-7, 57b-2, 58a-8,
68a-11, 70a-11, 72b-1, 77b-8, 77b-11, 78a-4, 82a-6, 88a-3,
97a-7, 98a-5, 100a-7, 106a-10.
s. kı1ş- 46a-10.
s.-ka 30b-12.
2. istek, talep, temenni
s. kı1- 1a-7/8, 36a-3, 58b-4.
s. it- 39b-10.
3. dilenme, dilencilik
s. 54a-9.
s. kı1- 62b-7.
s. kiltür- “dilencilik yapmak” 36b-2/3.

tıñğla- [11]

1. işitmek, işitmek için kulak vermek
t.! 50a-5 (cân ile t.- “can kulağı ile dinlemek, çok dikkatli
dinlemek”).
90b-7.
t.-p 34a-12, 105a-3.
t.-yırda 47a-6.
t.-madı 65a-3.
t.-masun 109b-1.
t.-masalar 96a-5.
2. birinin sözünü, öğüdünü kabul edip gereğince davranmak
t.-gay siz 17b-4/5.
t.-sadıñğ 32b-4.
3. uymak, baş eğmek, itaat etmek
t.-gay siz 17b-5.

Sıklık dizinlerinden biri metindeki bütün söz varlığına yönelik kullanım sıklığını gösterirken *Eylem Sıklık Dizini*, tekrar bakımından ilk 100 sözcüğün sıralamasını göstermektedir. Bu bölümde yardımcı eylemlerin kullanım sıklığının diğerlerine nispetle çokluğu beklendik bir durum olarak açıklanabilir: *kıl-* (850), *bol-* / *ol-* (763), *er-* / *ér-* (685) vd. Ayrıca cümle aktarmalarında kullanılan *ayıt-* / *ayt-* fiili 481 tekrarla dördüncü, *dê-* / *tê-* fiili de 117 tekrarla sekizinci sıradadır. Sıklık dizinlerinin sonuncusu, *Eylem Dışındaki Sözcüklere İlişkin Sıklık Dizini*’dir ve

yine ilk 100 sözcüğü içermektedir: *kim* (785), *ol* (768), *bu* (453), *beyt* (381), *bir* (374), *ve* (339), *birle* (336), *sên* (323), *mên* (319) vd.

.....

Türk dilinin farklı dönemlerine ait metinler, dilin bilinen dönemlerinin genel özelliklerini ortaya koyacak kadar veri sağlamaktadır algısı, dil çalışmalarında metin üzerine yapılan yayınların son dönemde önemini kaybetmesi şeklinde bir anlayışı doğurmuştur. Birbirini tekrar eden ve dilin tarihî seyri bakımından yeni söz söyleyemeyen tarihî vesikalar üzerine çalışmak, bu anlayışı destekler niteliktedir. Ancak şu da bir gerçektir ki Türkçenin tarihî kollarının ses ve görüntü kayıtları yazılı verilerdir. Özellikle dönem açan veya dönemlere adını veren eserlerin dil araştırmalarına kazandırılması, hâlihazırda da ihtiyaç duyulan bir çalışma alanıdır. Bu nitelikteki eserlerin yalnızca metin yayını yetmemekte; çeviri, karşılaştırmalı dil incelemeleri ve dizin / sözlüklerine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca söz varlığının bilhassa anlam bilimi açısından ele alınması, tarihî vesikaların birer metin olduğu göz önünde bulundurularak bunların metindilbilimi prensipleriyle çözümlenmeleri gibi yeni bakış açıları günümüz dil çalışmalarının birer gereksinimi durumundadır. *Sibîcâbi*'nin *Gülîstan Tercümesi*'ni farklı bakış açıları ve geniş bir literatür verisiyle karşılaştırmalı ele alan Oğuz Ergene'nin çalışması, geçiş döneminin *Gülîstan* çevirisi olarak bilinen ilk ürününü esas alması, ayrıntılı dil incelemesi, metne hâkimiyeti sağlayan çevirisi, söz varlığını ve diğer biçimbirimleri gösteren dizini ile bütüncül bir dönem çalışması olarak Türk dili ve edebiyatı araştırmaları içindeki yerini almıştır. Çalışmanın başarısı, eserin Türk Dil Kurumundaki baskısının tükenmiş olmasıyla da kendisini ispatlamıştır.